

जल जीवन मिशन, Jal Jeevan Mission (JJM) MPSC नोट्स PDF

जल जीवन मिशन हे प्रकल्प राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (NRDWP) ची सुधारित आवृत्ती आहे. भारत सरकारने 2024 पर्यंत हर घर नल से जल (एचजीएनएसजे) नावाच्या प्रत्येक ग्रामीण घराला Functional Home Tap Connections (एफएचटीसी) देण्याच्या उद्देशाने ational Rural Drinking Water Programme (NRDWP) ची जल जीवन मिशन (जेजेएम) मध्ये पुनर्रचना केली आहे.

आगामी MPSC पूर्व आणि MPSC मुख्य परीक्षेची तयारी करणाऱ्या इच्छुकांसाठी जल जीवन मिशन हा सर्वात महत्वाचा घटक मानला जातो. एमपीएससी परीक्षांच्या तयारीसाठी या लेखात तुम्हाला जल जीवन मिशनची संपूर्ण माहिती मिळेल.

जल जीवन मिशन काय आहे?

जल जीवन मिशन (JJM), भारत सरकारचा प्रमुख कार्यक्रम, 15 ऑगस्ट 2019 रोजी माननीय पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते सुरू करण्यात आला.

- 2019 मध्ये, प्रकल्प जल जीवन मिशन सुरू करण्यात आले आहे.
- JJM पाण्यासाठी जनआंदोलन स्थापन करण्याची आकांक्षा बाळगते, देशातील प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबासाठी ते सर्वोच्च प्राधान्य बनवते.
- हे अभियान जलशक्ती मंत्रालयाचा एक भाग आहे जे योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी नोडल मंत्रालय आहे.

जल जीवन मिशन नोट्स

जल जीवन मिशन हा राष्ट्रीय जल जीवन कोशाचा पाया आहे. 15 ऑगस्ट 2019 रोजी भारताच्या माननीय पंतप्रधानांनी एका सरकारी कार्यक्रमाबाबत मोठी घोषणा केली. 2024 पर्यंत फंक्शनल हाउसहोल्ड टॅप कनेक्शन (FHTC) द्वारे प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबाला प्रति व्यक्ती 55 लिटर पाणी पुरवठा करणे हे जल जीवन मिशनचे मुख्य उद्दिष्ट आहे.

- रेन वॉटर हार्वेस्टिंग आणि जलसंधारण हे देखील मिशनचे सर्वात महत्वाचे पैलू आहेत.
- पुनर्नवीनीकरण केलेले पाणी आणि रिचार्जिंग संरचना वापरणे
- जलकुंभाचा विकास
- झाडे लावण्यावर भर.
- पारंपारिक व इतर जलकुंभांचे नूतनीकरण केले जात आहे.

जल जीवन मिशन ग्रामीण उद्दिष्टे (Rural Objectives)

जल जीवन मिशनचे मुख्य उद्दिष्ट ग्रामीण भारतातील सर्व घरांना दीर्घ कालावधीसाठी देणे सुरू करणे आहे.

- 2024 पर्यंत वैयक्तिक नळ कनेक्शनद्वारे शुद्ध, सुरक्षित आणि पुरेसे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणे.
- फंक्शनल हाउसहोल्ड टॅप कनेक्शन (FHTC) द्वारे प्रति व्यक्ती प्रतिदिन 55 लिटर पाणी पुरवण्याचे उद्दिष्ट आहे.
- चांगल्या दर्जाच्या जीवनासाठी पाणी किती आवश्यक आहे, याचे नियोजन आणि अंमलबजावणी करणे.
- मिशनसाठी त्यांचे आर्थिक निधी आणि संसाधने आयोजित करण्यासाठी राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांकडून सहाय्य केले जाईल.

जल जीवन मिशनची वैशिष्ट्ये (Features)

हे अभियान नळ कनेक्शन कार्यान्वित करून नळाच्या पाण्याच्या कनेक्शनची कमतरता दूर करेल.

- किती पाणी वापरले आणि किती उपलब्ध आहे या दोन्हीच्या स्थानिक व्यवस्थापनावर आधारित आहे.
- हे मिशन पाणी साठवणे आणि घरातील सांडपाणी व्यवस्थापित करणे यासारख्या गोष्टींसाठी स्थानिक पायाभूत सुविधा तयार करेल जेणेकरून ते पुन्हा वापरता येईल.

- नळ कनेक्शनद्वारे दररोज 55 लिटर पाणी मिळू शकेल .
- या योजनेतून 3 लाख कोटी रुपये देण्यात आले.
- या मिशनमध्ये प्रत्येकजण पाण्यासाठी जनआंदोलनाला सर्वोच्च प्राधान्य देण्यासाठी मदत करतो.
- हिमालयीन आणि ईशान्येकडील राज्यांसाठी, निधी केंद्र आणि राज्यांमध्ये 90:10, उर्वरित राज्यांसाठी 50:50 आणि केंद्रशासित प्रदेशांसाठी 100% विभाजित केला जातो.

जल जीवन मिशनची अंमलबजावणी (Implementation)

जलजीवन मिशन अंतर्गत, प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबाला, अगदी तमिळनाडू आणि महाराष्ट्रातील एससी/एसटी बहुल खेड्यांमध्येही नळाचे पाणी दिले जाते, जेणेकरून "no one is left out." तसेच , ज्या ठिकाणी नळाच्या पाण्याला सर्वोच्च प्राधान्य दिले जाते.

- पाणी समित्यांच्या योजनेत गावातील पाणीपुरवठा यंत्रणाही चांगल्या स्थितीत आहे, ज्यामध्ये ते व्यवस्था व्यवस्थितपणे चालवतात.
- यापैकी किमान निम्म्या संघटनांचे 10 ते 15 सदस्य आहेत, त्यापैकी किमान निम्म्या महिला आहेत.
- इतर सदस्य स्वयं-सहायता गट, मान्यताप्राप्त सामाजिक आणि आरोग्य कर्मचारी, अंगणवाडी शिक्षिका आणि इतर ठिकाणांहून येतात.
- समित्या सर्व संसाधनांचा वापर करणाऱ्या गावासाठी एक-वेळचा कृती आराखडा तयार करतात.
- योजना प्रत्यक्षात आणण्यापूर्वी ग्रामसभेने त्यास सहमती दिली पाहिजे.

राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल अभियान अंमलबजावणी समस्या

राष्ट्रीय ग्रामीण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता मिशनला कृतीत आणण्यातील काही समस्या म्हणजे पिण्याच्या पाण्याच्या विश्वसनीय स्त्रोतांचा अभाव.

- पाण्याचा ताण असलेल्या, अवर्षणप्रवण आणि उपोष्णकटिबंधीय अशा भागात भूजल, असमान भूभाग आणि विखुरलेल्या ग्रामीण वस्त्यांमध्ये स्थानविशिष्ट दूषितकांची उपस्थिती असते.
- तसेच, गावातील पाणी पुरवठा पायाभूत सुविधांचे व्यवस्थापन आणि संचालन करण्यात स्थानिक गाव समुदायांची असमर्थता.
- विशेषतः कोव्हिड-19 साथीच्या रोगानंतर, काही राज्यांमध्ये, त्या राज्याचा हिस्सा जारी करण्यास उशीर झाला आहे.

जल जीवन अभियानात आतापर्यंतची प्रगती (Progress So Far)

जलजीवन मिशनची घोषणा झाली, त्यावेळी १८.९३ कोटी ग्रामीण कुटुंबांपैकी १७.१% कुटुंबांकडे नळाद्वारे पाणी जोडण्या होत्या. याचा अर्थ असा आहे की ३.२३ कोटी ग्रामीण घरांमध्ये नळाच्या पाण्याचे कनेक्शन होते.

- JJM अंतर्गत, आतापर्यंत 5.38 कोटी (28%) ग्रामीण कुटुंबांमध्ये नळाच्या पाण्याचे कनेक्शन स्थापित केले गेले आहेत.
- तर, देशातील 19.22 अब्ज ग्रामीण कुटुंबांपैकी 8.62 अब्ज (किंवा 44.84 टक्के) कुटुंबांकडे पिण्यायोग्य नळाचे पाणी असल्याचे म्हटले जाते.
- गोवा, हरयाणा, तेलंगणा, अंदमान आणि निकोबार बेटे, पुदुच्चेरी , दादर आणि नगर हवेली आणि दमण आणि दीवमध्ये प्रत्येक ग्रामीण घराला नळाने पाणीपुरवठा होतो आहे.

खाली 8 ऑगस्ट 2022 पर्यंत ची जल जीवन मिशन ची स्थिती काय होती यासंबंधी ची संपूर्ण माहिती देण्यात आलेली आहे:

- जल जीवन मिशनच्या घोषणेच्या वेळी, 3.23 कोटी ग्रामीण कुटुंबांकडे नळ कनेक्शन असल्याची नोंद करण्यात आली होती. गेल्या 35 महिन्यांत आतापर्यंत 6.70 कोटी कुटुंबांना नळाच्या पाण्याची जोडणी देण्यात आली आहे. अशा

प्रकारे, 3 ऑगस्ट, 2022 पर्यंत, देशातील 19.11 कोटी ग्रामीण कुटुंबांपैकी, सुमारे 9.93 कोटी (51.99 %) कुटुंबांना त्यांच्या घरात नळाने पाणीपुरवठा होत असल्याची नोंद आहे.

- आतापर्यंत, गोवा, तेलंगणा, हरियाणा राज्ये आणि A&N बेटांचे केंद्रशासित प्रदेश, दादरा आणि नगर हवेली आणि दमण आणि दीव आणि पुद्दुचेरी यांनी सर्व घरांना नळाच्या पाण्याचे कनेक्शन प्रदान करण्याचा अहवाल दिला आहे.

जल जीवन मिशनसाठी निधी (Funding)

केंद्रशासित प्रदेशांना त्यांचा सर्व पैसा केंद्र सरकारकडून मिळेल.

- केंद्र सरकार ईशान्येकडील आणि डोंगराळ राज्यांमधील 90% प्रकल्पांसाठी पैसे देईल.
- केंद्रीय निधी 10,00,000 पेक्षा कमी लोकसंख्येच्या शहरांसाठी 50%, 10,00,000 ते 1,00,00,000 लोकसंख्येच्या शहरांसाठी 1/3 आणि 10,00,000 किंवा त्याहून अधिक लोकसंख्या असलेल्या शहरांसाठी 25% असेल.

परिणाम-आधारित निधी (Outcome-based funding)

- सरकार 20:40:40 च्या तीन भागांमध्ये प्रकल्पांना पैसे देईल.
- तिसऱ्या हप्त्यापासून, निकालाच्या आधारे पैसे दिले जातील, तर निधी आणि विश्वासार्ह अपवर्जन लागू केले जाईल.

जल जीवन मिशन अर्बन (Jal Jeevan Mission Urban)

2021-22 च्या अर्थसंकल्पात, भारत सरकारने शाश्वत विकास लक्ष्य- 6 नुसार सर्व घरांना पाणी पुरवठ्याचे सार्वत्रिक कवरेज देण्यासाठी जल जीवन मिशन (शहरी) जाहीर केले आहे. ही योजना गृहनिर्माण आणि शहरी व्यवहार मंत्रालयाने जाहीर केली आहे.

जल जीवन मिशन नागरी योजनेचे प्रमुख मुद्दे आहेत:

1. टॅप आणि सीवर कनेक्शन सुरक्षित करणे
2. जलाशयांचे पुनरुज्जीवन
3. गोलाकार जल अर्थव्यवस्था तयार करणे